

С. Г. Дрига,

к. е. н., генеральний директор Українського фонду підтримки підприємництва, м. Київ

ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ: ІННОВАЦІЯ VERSUS РЕЦЕСІЯ

У статті розкрито об'єктивна необхідність створення національної системи підприємництва на основі фундаментальних положень економічної теорії еволюційного розвитку суспільства.

The objective necessity of construction of the national system of enterprise on the basis of fundamental positions of economic theory of evolutionary development of society opens up in the article.

Ключові слова: національна система підприємництва, мале підприємництво, технологічний уклад, інноваційна промислова політика.

ВСТУП

Мейнстрім світового досвіду державного управління та наукова думка однозначно визначили, що ефективність національної економіки, її конкурентні переваги в міжнародному розподілі праці забезпечуються розвинутою системою підприємництва. Вітчизняна економіка, вичерпуючи останні краплі екстенсивного ресурсу відтворювального процесу, вже не в змозі досягти того рівня економічного розвитку, з якого Україна стартувала у свою незалежну історію. Прогресивний рух до моделей європейського зразка не може здійснюватися без залучення в площину господарської діяльності всіх наявних резервів соціально-господарського росту та розвитку. Важливим компонентом останніх є малі підприємства. У розвинутих країнах саме ці підрозділи системи господарювання формують значну частку ВВП, забезпечують належну зайнятість, сприяють розвитку крупного бізнесу, стають достатньо важливою ланкою на шляху подальшої капіталізації цих країн.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою проведення економічного аналізу є наступне: дати оцінку реальному стану та тенденціям, що відбуваються в системі вітчизняного підприємництва, зокрема, малого; оцінити базові технологічні уклади, на які спирається українська економіка, та їх критичну межу ефективності; визначити основний формат стратегічно-розвитку підприємництва в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Суспільно-економічна модернізація в Україні, що почалася з проголошення незалежності держави у 1991 році та була спрямована на прозелітацію суспільства у формат ринковоконкурентної ідеології, свідомості та розвитку, — достатній період для визначення позитивних та негативних тенденцій, що склалися в цьому процесі. З цього періоду почався невідомий донині в історії

експеримент повороту колишніх соціалістичних країн до принципів ринкової економіки. Як точно дав оцінку цьому процесу нобеліант Джордж Стигліц, — "це одна з найвеликомасштабніших й відносно раптових змін правил гри в історії" [6]. Початок процесу трансформації в Україні на основі нормативно забезпечених, послідовних, системних, планових програм ускладнювався не тільки через відсутність досвіду та знань в цій сфері. Тут спрацював добре відомий соціологам своєрідний "закон екстремізму": чим більше люди втрачають довіру до тих ідеалів, норм та принципів, у які вони вірили і які поділяли, тим з більшою зневірою та з більшою енергією вдаються вони до крайнощів, опановуючи замість одних псевдоцінностей інші [7, с. 403].

Проблема загострювалася й тим, що орієнтація української економіки на ліберально-ринкові моделі черпалася з західних підручників, які дуже залежні від специфічної інтелектуальної традиції неокласичної школи. З відомих причин зрозуміло, що в цих підручниках не може бути місця питанням, які пояснюють специфіку й національні особливості перехідного, трансформаційного періоду та ролі державного управління у відтворенні економічних інститутів як базових передумов щодо формування ринково орієнтованої економіки, серед яких інститут підприємництва займає провідне місце. Тому процес формальної трансплантації "ринку інститутів" з найбільш розвинутої капіталістичної системи до країни-реципієнта несе для останньої серйозні загрози.

"Запозичений" у чистому вигляді інститут-трансплантат може викликати конфлікт розвитку, тобто принести з собою дисфункцію до трансформаційної системи. Це витікає з того, що будь-який ринковий інститут в кожній країні визначається взаємодією трьох факторів: по-перше, соціокультурними характеристиками; по-друге, початковими інституційними та макроекономічними умовами; по-третє, — вибором технології трансплан-

Таблиця 1. Показники кількості СПД та середньої кількості найманих працівників в економіці України у 2004—2007 роках згідно з європейськими стандартами

	Показники ²	Кількість підприємств, (одиниць)				Середня кількість найманих працівників, (осіб)			
		2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
I	Всі СПД юридичні особи, - у відсотках до попереднього періоду у т.ч.:	331 122 100	344 512 +4,0	360 297 +4,6	380 789 +5,7	9 527 431 100	9 369 935 -1,6	9 197 093 -1,8	9 075 182 -1,3
1.	СПД юридичні особи (до 10 осіб) - у відсотках до попереднього періоду	237 233 100	253 325 +6,8	270 984 +7,0	292 108 +7,8	662 919 100	672 559 +1,5	687 354 +2,2	707 195 +2,9
2.	СПД юридичні особи (від 11 до 50 осіб) - у відсотках до попереднього періоду	67 824 100	65 590 -3,3	64 750 -1,3	64 561 -0,3	1 583 817 100	1 517 762 -4,2	1 490 729 -1,8	1 474 635 -1,1
3.	Всі СПД юридичні особи (до 50 осіб) - у відсотках до попереднього періоду	305 057 100	318 917 +4,5	335 734 +5,3	356 669 +6,2	2 246 736 100	2 190 321 -2,5	2 178 083 -0,6	2 181 830 +0,2
4.	СПД фізичні особи (ФО-СПД)³ - у відсотках до попереднього періоду Всього зайнятих у ФО-СПД, осіб - у відсотках до попереднього періоду	1 751 600 100	1 916 600 +9,4	1 976 700 +3,1	2 218 000 +12,2	1 413 700 100 3 165 300 100	1 366 300 -3,7 3 282 900 +3,7	1 422 100 +4,1 3 398 800 +3,5	1 461 000 +2,7 3 679 000 +8,2
5.	Всі малі підприємства: до 50 осіб та ФО-СПД - у відсотках до попереднього періоду	2 056 657 100	2 235 517 +8,7	2 312 434 +3,4	2 574 669 +11,3	5 412 036 100	5 473 221 +1,1	5 576 883 +1,9	5 860 830 +5,1
6.	Всі середні підприємства: від 51 до 250 осіб - у відсотках до попереднього періоду	21 240 100	20 957 -1,3	20 043 -4,4	19 687 -1,8	2 308 124 100	2 240 846 -2,9	2 128 159 -5,0	2 077 187 -2,4
7.	Всі СПД юридичні особи (до 250 осіб) - у відсотках до попереднього періоду	326 297 100	339 872 +4,2	355 777 +4,7	376 356 +5,8	4 554 860 100	4 431 167 -2,7	4 306 242 -2,8	4 259 017 -1,1
8.	СПД юридичні особи (від 251 до 500 осіб) - у відсотках до попереднього періоду	2 932 100	2 729 -6,9	2 645 -3,1	2 565 -3,0	1 005 241 100	937 718 -6,7	909 894 -2,9	889 863 -2,2
9.	СПД юридичні особи (понад 501 особу) - у відсотках до попереднього періоду	1 893 100	1 911 +1,0	1 875 -1,9	1 868 -0,4	3 967 330 100	4 001 050 +0,9	3 980 957 -0,5	3 926 302 -1,4
10.	Всі великі підприємства: (понад 250 осіб) - у відсотках до попереднього періоду	4 825 100	4 640 -3,8	4 520 -2,6	4 433 -1,9	4 972 571 100	4 938 768 -0,7	4 890 851 -0,9	4 816 165 -1,5
II	Всі СПД - у відсотках до попереднього періоду	2 082 722 100	2 261 114 +8,6	2 336 997 +3,4	2 598 789 +11,2	12 692 731 100	12 652 835 -0,3	12 595 893 -0,4	12 754 182 +1,3

тації. Бажання швидко побудувати національну економіку за принципом "як там, у них" підвищує ризик невірної вибору трансплантанта. І головне, якщо державна адміністрація не в змозі здійснювати раціональну соціальну і структурно-промислову політику, її спроби проводити ефективну трансплантацію інститутів залишаються марними і безперспективними.

З огляду на вищевикладене розглянемо, як розвивається інститут підприємництва в сучасній Україні. При цьому будемо мати на увазі дві фундаментальні обставини. По-перше, національні системи підприємництва — це головний провідник ринкових відносин у суспільстві, а їх розвиток визначає загальний напрям економічної еволюції. По-друге, головним провідником демократичних норм в економіці та суспільстві є мале та середнє підприємництво, значні масштаби діяльності яких характеризують високий рівень соціально-економічної забезпеченості суспільства та набутий потенціал його подальшого поступового розвитку.

В умовах системної перебудови економіки України у напрямі її адаптації до ринкових відносин, в яких має домінувати соціальна орієнтація, об'єктивно необхідним є створення трансформаційних механізмів, які стимулювали б суб'єктів господарювання нарощувати обсяги та підвищувати ефективність виробництва, оновлювати виробничу матеріально-технічну базу. На жаль, реалії формування підприємницького ресурсу в українській економіці свідчать, що цей процес натрапляє на ряд істотних перешкод: по-перше, реформи, що проводяться, не завжди відповідають рівневі розвитку підприємництва; по-друге, унаслідок домінування умов трансформаційних процесів у економіці відбувається надмірне збільшення невизначеності підприємницької діяльності; по-третє, недосконалість інституційного середовища підприємництва призводить до негативного обмеження свободи підприємницької діяльності. Всі ці

перешкоди стосуються як загального підприємницького середовища, так і, особливо, його невід'ємної складової — сектора малого та середнього підприємництва.

У країнах з перехідною економікою, і це повністю відповідає завданню розвитку українського підприємництва, вирішуються питання кількісного росту суб'єктів малого підприємництва, зменшення рівня адміністративних бар'єрів та державного втручання у підприємницьку діяльність.

Динаміка загальних темпів приросту суб'єктів вітчизняного підприємництва свідчить про те, що починаючи з 1991 року цей сектор економіки кількісно виріс майже у 12 разів. Проте, незважаючи на стійку тенденцію до його зростання, абсолютні значення темпів приросту в залежності від періодів є неоднозначними. Так, найбільші темпи приросту загальної кількості суб'єктів підприємництва припадають на перше десятиліття розвитку підприємницького середовища в Україні. З 1991 року по 2000 рік їх чисельність зросла у 4 рази, при цьому кількість суб'єктів малого підприємництва (СМП) зросла у 4,6 разів (з 47084 од. до 217930 од). Починаючи з 2000 року темпи зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності (СПД) різко уповільнюються до 6,4 % середньорічних, а у період з 2004 за 2007 роками щорічний приріст складав відповідно по роках — 4,0%, 4,0%, 4,6% та 5,7% [1].

На початок 2008 року загальна кількість суб'єктів підприємництва в Україні дорівнювала майже 2,6 млн одиниць (без урахування фермерських господарств). У структурі їх загальної кількості підприємства-СПД складають 15,8 %, а фізичні особи-підприємці — 84,2 %. В структурі підприємств-СПД найбільшу частку займають малі — 85,1% (324 тис. одиниць); на середні припадає 14,7% (56 тис. одиниць), а на великі — лише 0,2% (770 підприємств) [5]. Впровадження нових критеріїв визна-

Таблиця 2. Фактична кількість прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств-СПД в Україні у 2000—2007 роках*

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість підприємств – СПД - приріст до попереднього року, %	263 066 100,0	279 275 + 6,2	300 334 + 7,5	318 359 + 6,0	331 122 + 4,0	344 514 + 4,0	360 297 + 4,6	380 789 + 5,7
Кількість підприємств-СПД, що не реалізовували продукцію і не надавали послуги - приріст до попереднього року, %	54 413 100,0	59 082 + 8,5	64 184 + 8,6	71 273 + 11,0	78 778 + 10,5	89 846 +14,1	101 284 + 12,7	112 538 + 11,1
Кількість підприємств – СПД, що реалізовували продукцію та надавали послуги - приріст до попереднього року, %	208 653 100,0	220 193 + 5,5	236 150 + 7,2	247 086 + 4,6	252 344 + 2,1	254 668 +0,9	259 013 + 1,7	268 251 + 3,6
Частка підприємств – СПД, що не реалізовували продукцію та не надавали послуги, у загальній їх кількості	20,7%	21,2%	21,4%	22,4%	23,8%	26,1%	28,1%	29,6%
Частка підприємств, які одержали збиток від звичайної діяльності до оподаткування Всього	37,7% 78 662	38,2% 84 114	38,8% 91 626	37,2% 91 916	34,8% 87 816	34,2% 87 096	33,5% 86 769	32,5% 87 182
Частка підприємств, які одержали прибуток від звичайної діяльності до оподаткування Всього	62,3% 129 991	61,8% 136 079	61,2% 144 524	62,8% 155 170	65,2% 164 528	65,8% 167 572	66,5% 172 224	67,5% 181 069

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України

Таблиця 3. Фактична кількість прибуткових малих підприємств у загальній чисельності малих підприємств-СПД в Україні у 2000—2007 роках*

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість малих підприємств - приріст до попереднього року, %	217 930 100,0	233 607 + 7,2	253 791 + 8,6	272 741 + 7,5	283 398 + 3,9	295 109 + 4,1	307 398 + 4,2	324 011 + 5,4
Кількість СМП, що не реалізовували продукцію та не надавали послуги - приріст до попереднього року, %	53 969 100,0	58 866 + 9,1	64 122 + 8,9	71 186 + 11,0	78 723 + 10,6	89 778 + 14,0	101 227 + 12,6	112 457 + 11,1
Кількість СМП, що реалізовували продукцію та надавали послуги - приріст до попереднього року, %	163 961 100,0	174 804 + 6,6	189 669 + 8,5	201 555 + 6,3	204 675 + 1,5	205 331 +0,3	206 171 + 0,4	211 554 + 2,6
Кількість збиткових СМП - приріст до попереднього року, %	65 912 100,0	69 922 + 6,1	72 454 + 3,6	74 777 + 3,2	72 660 - 2,8	72 277 - 0,5	71 129 - 1,6	71 082 - 0,1
Кількість прибуткових СМП - приріст до попереднього року, %	98 049 100,0	104 882 + 6,7	117 215 + 11,8	126 778 + 8,2	132 015 + 4,1	133 054 + 0,7	135 042 + 1,5	140 472 + 4,0
Співвідношення прибуткових СМП до загальної чисельності СМП	1 до 2	1 до 2	1 до 2	1 до 2	1 до 2	1 до 2	1 до 2	1 до 2

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України

чення суб'єктів підприємництва відповідно до Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності" позначається на змінах у структурі СПД: відбудеться статистичне зменшення кількості середніх підприємств на користь малих та великих. Нижче, у табл. 1, приведені розрахунки кількості всіх СПД та їх структурний склад відповідно до Закону України та європейської класифікації.

Згідно з проведеними розрахунками, загальна кількість суб'єктів малого підприємництва на початок 2008 року складала 2598789 одиниць, що на 11,2% більше у порівнянні з попереднім роком та на 24,8% перевищує рівень 2004 року. Такий загально високий темп зростання СМП можна було б оцінювати як позитивний сплеск підприємницької мотивації, якби не від'ємні показники, що характеризують негативну динаміку серед ряду складових підприємницького середовища, яка визначає у вітчизняній економіці загрозливі тенденції.

Загальна кількість СМП у 2007 році збільшилася на 11,3% у порівнянні з попереднім роком, кількість СМП з найменим персоналом до 10 осіб зросла на 7,8%, з найменим персоналом до 50 осіб зросла на 6,2%, а кількість фізичних осіб-суб'єктів господарської діяльності (ФО-СГД) — на 12,2%. При цьому група СМП з

найменими робітниками від 11 до 50 осіб в системі вітчизняного підприємництва має стабільну тенденцію до зменшення. Від'ємний показник росту цієї групи за 2004—2007 роки склав відповідно -3,3%, -1,3 та -0,3%. Така ж негативна тенденція склалася, згідно з розрахунками за новими критеріями, й у групі середніх та великих підприємств, де ці показники зафіксовані у відповідних роках на рівні -1,3%, -4,4% та -1,8% стосовно групи суб'єктів середнього підприємництва (ССП) та -3,8%, -2,6% та -1,8% стосовно групи суб'єктів великого підприємництва (СВП).

Згідно з новими критеріями показник кількості СВП в Україні наближений до європейських параметрів і статистично зафіксований у 2007 році в кількості 4433 одиниці (згідно зі старими критеріями у 2007 році таких СВП зафіксовано 770 одиниць). Але у порівнянні з 2004 роком за три останні роки кількість СВП зменшилася на 392 підприємства (-9,1%), що абсолютно суперечить світовим тенденціям. Логічним наслідком їх зменшення є скорочення бази щодо соціально-економічного забезпечення добробуту населення, оскільки переважна більшість СВП сконцентрована у сфері матеріального виробництва, де створюється реальний новий продукт, що є основою багатства нації. Негативний ланцюговий процес позначається на скороченні чисельності найманої робочої сили на великих підприємствах, де тради-

Таблиця 4. Кількість нових підприємств, створених в Україні у 2000—2007 роках (одиниць)*

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість нових підприємств – СПД	31 673	24 696	27 004	28 092	25 115	25 362	28 871	34 822
Фактичний приріст нових підприємств–СПД частка до загальної кількості нових СПД,%	29 034 91,7	16 209 65,6	21 059 78,0	18 025 64,2	12 763 50,8	13 392 52,8	15 783 54,7	20 492 58,8
Кількість ліквідованих підприємств – СПД - частка до загальної кількості СПД, %	2 639 8,3	8 487 34,4	5 945 22,0	10 067 35,8	12 352 49,2	11 970 47,2	13 088 45,3	14 330 41,2

* Основні економічні показники діяльності підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності у 2007 році. Держкомстат України, Київ, 2008.

Таблиця 5. Основні фінансово-економічні показники діяльності підприємств у 2003—2007 роках

Показники	2003	2004	2005	2006	2007
Фінансові результати (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування (млн грн.)*					
- всі підприємства – СПД	19 643,3	44 578,4	64 370,8	76 253,4	135 897,9
- малі підприємства – СПД	- 1 233,6	- 1 344,1	- 529,0	249,5	- 1 846,9
Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування (млн грн.)*					
- всі підприємства – СПД	45 817,0	73 694,7	89 165,1	110 648,6	182 994,4
- малі підприємства – СПД	4 161,2	6 051,8	7 066,9	10 526,2	12 840,2
Збиток від звичайної діяльності до оподаткування (млн грн.)*					
- всі підприємства – СПД	26 173,7	29 116,3	24 794,3	34 395,2	47 096,5
- малі підприємства – СПД	5 394,8	7 395,9	7 595,9	10 276,7	14 687,1
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств (%)					
- всі підприємства – СПД	4,3	6,4	7,0	6,6	6,8
- малі підприємства – СПД	0,3	- 0,2	- 0,3	0,7	0,9
Рівень рентабельності (збитковості) всієї діяльності підприємств (%)					
- всі підприємства – СПД	0,6	2,6	3,5	3,3	4,4
- малі підприємства – СПД ³	- 3,0	- 2,3	- 1,0	- 0,4	- 1,3

* Дані наведені з урахуванням банків

цінно концентрується найбільш професійний та фаховий склад працівників. До того ж найбільший рівень заробітної плати, яка є базовим чинником формування середнього класу, складається саме у сфері великого підприємництва, це теж світова тенденція. Розрахунки, наведені у табл. 1, доводять, що українське підприємництво втратило за три останні роки 156406 найбільш фахових робітників саме на великих підприємствах.

Використання вивільної з вітчизняних великих підприємств високопрофесійної робочої сили повинно було б сконцентруватися на середніх підприємствах. Це теж світова тенденція, оскільки стабільно ефективний розвиток ССП, як правило, є базою розширення масштабів їх господарської діяльності й подальшого переходу до підприємницької прем'єр-ліги — до великого бізнесу. Без фахового, професійного підбору найманого персоналу досягти такої поставленої мети неможливо. Проте, згідно отриманих даних, вітчизняні середні підприємства мають не тільки слабкі кількісні показники, але й явно почувають себе невпевнено щодо свого ефективного розвитку в наступних періодах. Їх абсолютне скорочення за досліджуваній період також призвело до втрати не менш підготовленої частини національної робочої сили у кількості 230937 осіб.

Малі підприємства завдяки своїй гнучкості, маркетинговій та виробничій маневреності більш стійкі до економічних потрясінь. Це аксіома, здобута світовим досвідом державного управління економікою і, зокрема, малою. Проте й у цій групі вітчизняного підприємництва (СМП з найманими працівниками від 11 до 50 осіб) відбулося скорочення працівників на 43127 осіб. Таким чином, підсумовуючи втрати робочих місць у малому, середньому та великому підприємстві в Україні за 2005—2007 роки, маємо принизливий показник у

430470 одиниць (майже 144000 робочих місць на рік), які знищила бездарно організована економіка держави.

Логіка нарощування національного підприємницького потенціалу в будь-якій країні світу полягає в послідовному та стабільному накопиченні економічних ефектів малими і середніми підприємствами для подальшої трансформації перших — у сферу середнього бізнесу, других — у сферу великого бізнесу. Принаймні за такою логікою за останні 150 років відбувається розвиток підприємництва у світі й підтримується його внутрішня структура (безумовно, в тому науковому розумінні підприємництва, як визначали його Шумпетер, Хайек, Кейнс). Саме на таких секторах малого та середнього бізнесу, які технологічно, виробничо та організаційно взаємозв'язані з економічними процесами розвитку, що відбуваються у великому бізнесі, й актуалізована політика провідних держав світу. Питання організації підтримки та сприяння розвитку дрібніших груп малого підприємництва в цих країнах формуються в блоки програм менш значимого рівня.

Українські реалії розвитку малого підприємництва свідчать про рух у напрямі, протилежному світовому. За останні три роки розвиток системи вітчизняного підприємництва (табл. 1) відреагував створенням нових робочих місць тільки у групі СМП з персоналом до 10 осіб та у групі ФО-СГД. При цьому з явним "навантаженням" на останню групу. Якщо СМП (до 10 осіб) створили за цей період 34636 нових робочих місць, то кількість фізичних осіб-підприємців зросла на 513700 одиниць, що загалом визначило перевищення загальної кількості створених робочих місць над втратами (548336 од. нових робочих місць проти втрачених 430470 од.).

Виходячи з вищевикладеного, маємо зробити вис-

Таблиця 6. Середньомісячна заробітна плата найманих працівників на великих, середніх та малих підприємствах в економіці України у 2004—2007 роках

	Показники	2004	2005	2006	2007	2007 до 2004, %	2007 до п. 1, %
1	Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника в сфері підприємництва	587,59	780,91	997,23	1294,27	220,3	100%
2	На великих підприємствах	871,92	1113,26	1379,87	1760,69	201,9	136%
3	На середніх підприємствах	504,08	690,52	898,35	1189,97	236,1	92%
4	На малих підприємствах	328,87	428,97	545,63	687,91	209,2	53%

новок про загрозову тенденцію розвитку малого бізнесу на сучасному етапі. Вона полягає в тому, що українські підприємці не спроможні наполегливо розвиватися далі, за рамки індивідуального підприємництва, в якому головні діючі особи — підприємці ФО-СГД явно не тягнуть на роль стабільних ринкових суб'єктів, які мають бути орієнтованими на стратегічний розвиток. Тенденція економічного зростання за рахунок подальшої фрагментаризації та мініатюризації вітчизняного малого бізнесу, як відмітив український вчений Я. Жаліло, — визначає, що він "не спроможний відігравати належну інституційну роль як чинник створення ринкового середовища" [3].

Це підтверджується високою часткою збиткових підприємств у загальній їх кількості. При цьому на гальмування процесу розвитку вітчизняної системи підприємства найбільше навантаження здійснює значна кількість збиткових підприємств саме малої економіки (див. табл. 2 та 3). Так, у 2007 році кожне третє підприємство-СПД не здійснювало реалізацію продукції або надання послуг. Проте на початку міленіуму в українській економіці до таких СПД відносилось лише кожне п'яте підприємство. Така ж ситуація спостерігається й відносно величезної кількості збиткових СМП. Так, питома вага кількості збиткових СМП у загальній кількості збиткових СПД, що реалізовували продукцію та надавали послуги, у 2007 році склала 81,5% (71082 збиткових СМП та 87182 збиткових СПД). У вітчизняній економіці в цілому склалася досить парадоксальна ситуація. Серед підприємців малої економіки, які, як відомо, є провідниками розповсюдження ринкових відносин у чистому вигляді, тільки один з кожних двох офіційно зареєстрованих СМП є ефективним господарем, що отримує прибуток.

Такі загрозові тенденції, що склалися у підприємницькому середовищі сучасної вітчизняної економіки, фактично руйнують будь-які паростки індивідуальної мотивації та активної економічної поведінки щодо заснування власної справи пересічними громадянами України. Прямим підтвердженням цього слугує стрімке зростання темпів ліквідації підприємств протягом 2000—2007 років і падіння темпів фактичного їх приросту (табл. 4). У цей період щорічна кількість нових створених підприємств знаходилась у межах 25—35 тис. підприємств, але динаміка їх фактичного зростання була під тиском зростання кількості ліквідованих підприємств у економіці України в порівнянні з кількістю нових суб'єктів підприємницької діяльності. Якщо у 2000 році економіка України поповнювалася дюжиною підприємств замість кожного підприємства-СПД, що зійшов з дистанції економічного марафону, то за підсумками 2007 року замість двох ліквідованих підприємств було зареєстровано лише п'ять нових.

Негативна секторальна дивергенція малого підприємства має чіткий прояв у показниках його фінансово-господарської діяльності. Стабільне щорічне зростання позитивного фінансового результату від звичайної діяльності, що досягається всіма підприємствами, має викривлене віддзеркалення щодо фінансових результатів діяльності серед малих підприємств (табл. 5).

Якщо у 2007 році позитивне сальдо від діяльності всіх підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності збільшилось майже у 1,8 рази та склало більше 135 млрд грн., то малі підприємства за цим показником "вийшли" на рекордний від'ємний рівень за останні роки. Їхнє від'ємне сальдо склало майже 2 млрд грн. При аналізі впливу результатів від економічної діяльності малих підприємств у галузевому розрізі на загальне значення цього показника виникає багато питань щодо підприємницького характеру діяльності малих підприємств взагалі. Серед найбільш потенційно прибуткових видів економічної діяльності, таких як: будівництво, яке до початку 2008 року не відчувало кризових процесів, торгівля автомобілями, яка є стабільним джерелом високих прибутків торгових підприємств, оптова торгівля та операції з нерухомим майном, — малі підприємства, що займаються цими видами діяльності, у 2007 році мали найбільші від'ємні показники фінансового сальдо. Так, у будівництві цей показник серед малих підприємств склав — 1162,4 млн грн., у торгівлі автомобілями — 1071,3 млн грн., у оптовій торгівлі — 842,6 млн грн., а серед малих підприємств, що займаються операціями з нерухомим майном, — 1 209,0 млн грн. Стабільне щорічне позитивне сальдо мають тільки малі підприємства, що здійснюють фінансову та освітянську діяльність (відповідно 2 646,3 млн грн. та 12,6 млн грн. у 2007 році) [2, с. 145].

Від'ємний характер фінансово-економічних показників господарської діяльності малих підприємств є базою формування вкрай низького рівня показника рентабельності (збитковості) всієї діяльності малих підприємств за видами економічної діяльності, що розраховується як відношення чистого прибутку (збитку) до всіх витрат діяльності підприємств. Протягом 2003—2007 років він мав сталий від'ємний рівень і коливався в межах від -0,4% до -3,0%.

Тривожний висновок з вищевикладеного полягає у тому, що вкрай низькі показники діяльності СМП свідчать, що у цій сфері народного господарювання сформована стійка тенденція до тінізації суб'єктами малого підприємництва результатів (доходів) від економічної діяльності, що штучно занижує реальний показник ВВП держави. Проте доводить неефективність малої економіки, пов'язуючи її "провали" лише зі сталою тенденцією приховування СМП реальних результатів гос-

подарювання, означає обмежувати об'єктивне уявлення про чинники, що перешкоджають її ефективному розвитку.

Головним економічним чинником, що протидіє реалізації та розвитку українського "підприємницького духу", є надто обмежені власні можливості СМП у матеріально-фінансовому забезпеченні господарської діяльності. За відсутності в державі системної політики зовнішньої матеріально-технічної підтримки розвитку СМП очікувати відчутного прориву в їх економічному розвитку — задача безперспективна та безнадійна. Держава, залишаючи малий бізнес сам на сам зі всіма проблемами ринково-конкурентної економіки, отримала результати, що характеризують його антиринковий стан та протиприродні ринковій економіці тенденції, що укріпилися в цьому секторі економіки.

Найбільш рельєфно протиприродні ринковій економіці явища, що системно відтворюються в сфері малого українського підприємництва, мають прояв у неприпустимо низькому рівні процесів капіталізації, інвестування, інформатизації та інноваційних технологій. Безперспективність існуючої моделі української економіки посилюється й тим, що аналогічні тенденції пронизують всю діючу систему вітчизняного підприємництва. Національні "здобутки" в цих питаннях характеризуються тим, що у 2007 році лише кожне четверте підприємство-СПД в цілому по Україні здійснювало валові капітальні інвестиції, а серед малих підприємств — кожне п'яте. З кожних 100 підприємств-СПД здійснювали витрати на інформатизацію тільки 12—14 підприємств, а серед малих таких підприємств налічується тільки вісім. Лише одне з 274 підприємств (0,37% до загальної кількості СПД) здійснювало витрати на технологічні інновації, а серед малих підприємств цей показник склав одне підприємство з 997 підприємств або 0,1% до загальної кількості малих підприємств в Україні [1; 2; 4; 5]. Тобто щодо базових чинників орієнтації економіки у напрямі технологічних проривів, як кажуть, коментарі зайві.

Найголовнішим джерелом забезпечення добробуту людини є її заробітна плата, розмір якої визначає рівень професійно-ділових якостей працівника та разом з тим виступає стимулюючим фактором, який сприяє підвищенню мотивації найманих працівників до ефективної праці. Заробітна плата є основою економічною базою формування тих груп населення, які в сучасному світі прийнято відносити до категорії середнього класу. Проте, як свідчать приведені у табл. 6 дані, демагогічні заяви українських політиків та урядовців про те, що мале і середнє підприємство є основою формування та розширення прошарку середнього класу, явно перебільшені, а, точніше, не відповідають в українських реаліях дійсності.

Виходячи з даних табл. 6, можна зробити висновки про позитивну динаміку розміру середньомісячної заробітної плати за 2004—2007 роки. За цей період вона збільшилась у 2 рази на великих та малих підприємствах, майже у 2,4 рази — на середніх підприємствах, що вплинуло на загальне зростання середньомісячної заробітної плати в системі підприємництва

за цей період у 2,2 рази. Однак рівень заробітної плати, яку отримав у 2007 році середньостатистичний найманий працівник на великому підприємстві, перевищив середній її рівень на 36%, а у середньому бізнесі був менше цього рівня оплати праці на 8%. На малих підприємствах рівень середньої заробітної плати взагалі складає лише половину від середньостатистичного її рівня і лише 39% рівня оплати праці у великому бізнесі.

Зрозуміло, що при перерахуванні розміру заробітної плати, що зафіксований Держкомстатом України у 2007 році, в євроеквівалент створить ще більш жалюгідну картину щодо оцінки економічної ефективності всіх складових економічних агентів системи вітчизняного підприємництва, у тому числі й великого. Щодо стану малого підприємництва, то наведені факти та визначені тенденції свідчать про те, що його економічні агенти не мають у сучасній економіці України ні матеріально-технічних, ні фінансових чинників для активізації інвестиційної і, особливо, інноваційної організації власного підприємства відповідно до світових стандартів. Це підтверджується даними Держкомстату про ситуацію щодо інвестиційно-інноваційних рухів як у загальній системі підприємництва, так і в середовищі його невід'ємної секторальної складової — малого підприємництва.

Кардинально змінити такий підприємницький клімат у сучасній Україні можна лише при негайному вдосконаленні державної інноваційної промислової політики в напрямі розвитку локомотивних галузей української економіки. Це дасть змогу створити принципово нові умови й для розвитку малого та середнього підприємництва, які будуть орієнтувати діяльність своїх підприємств у контексті сформованого великим підприємством технічного, технологічного, управлінського іміджу нової національної економіки, адекватної світовим конкурентним товарним викликам, що створить необхідні підстави для економіки України зробити прогресивний крок у національному еволюційному розвитку.

Література:

1. Діяльність підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності у 2007 році / Держкомстат України. — Київ, 2008.
2. Діяльність малих підприємств у 2007 році / Держкомстат України. — Київ, 2008.
3. Жаліло Я. Здрібніння бізнесу Податкові пільги не приносять користі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/36032/>
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2007 році / Держкомстат України. — Київ, 2008.
5. Основні економічні показники діяльності підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності 2000—2007 рр. / Держкомстат України. — Київ, 2001—2008.
6. Стигліц Дж. Куди ведуть реформи? // Вопросы экономики. — 1999. — №7.
7. Суименко Е.И. Капитализм в нашем доме. Взгляд сквозь призму теории и социальной эмпирии. — К., 2007.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2009 р.